

Prof. dr. Sead SELIMOVIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

sead.selimovic20@gmail.com

UBISTVA I PROGONI CIVILNOG STANOVNIŠTVA OPĆINE RUDO U PERIODU AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU (1992-1995)

Apstrakt: Rudo je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1992. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i ratni zločini nad Bošnjacima. U Rudom su organizirani logori za Bošnjake, ubijani su civili, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano je ubijana i progonjena bošnjačka elita, masovno su protjerivani i deportovani civili, uništavana su kulturna dobra i imovina te rušeni islamski vjerski objekti.

Sa područja Rudog ubijene su 22 žene, civili, starosne dobi od 28 do 87 godina. Najmlađa žrtva imala je u vrijeme ubistva ili nestanka 28, a najstarija 87 godina. Sve žrtve su iz reda bošnjačkog naroda.

Na području općine Rudo živjela je Nuhanović (Smail) Šehida djevojčica rođena 12.6.1991, na području Srbije, a stradala je na Ilidži 17.11.1994. godine.

Sa područja općine Rudo u ratu protiv Bosne i Hercegovine od 1992. do 1995. godine ubijeno je 79 civila muškaraca iz reda bošnjačkog naroda. Osim civila, stradalo je 46 Bošnjaka u redovima Armije Republike Bosne i Hercegovine. Prva žrtva rata u općini Rudo bio je Suad (Smajo) Kurtić.

Bosanski Srbi iz Rudog stradali su u ratu kao pripadnici VRS na ratištima širom Bosne i Hercegovine. Ukupno ih je tako stradalo 88. Stradao je i jedan civil, muškarac.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Rudo, rat, žrtve rata, civili, vojnici, logori, žene, muškarci.

KILLINGS AND PERSECUTIONS OF THE CIVILIAN POPULATION OF THE MUNICIPALITY OF RUDO DURING THE PERIOD OF AGGRESSION ON THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (1992-1995)

Abstract: Rudo, as a strategically important city in the plans and goals of the aggressors, has been the target of attacks since 1992. Aggression and war crimes against Bosniaks were planned, prepared and organized against this Bosnian city. Camps for Bosniaks were organized in Rudo, civilians were killed, mass and systematic rapes and other forms of sexual violence were committed, the Bosniak elite was targeted and persecuted, civilians were expelled and deported en masse, cultural goods and property were destroyed, and Islamic religious buildings were demolished.

22 women, civilians, aged 28 to 87, were killed in the area of Rudo. The youngest victim was 28 at the time of the murder or disappearance, and the oldest was 87. All the victims are from the Bosniak nation.

Nuhanović (Smail) Sehida, a girl born on June 12, 1991, in the territory of Serbia, and who died on Ilidza on November 17, 1994, lived in Rudo municipality.

In the war against Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995, 79 male Bosniak civilians were killed in the area of Rudo municipality. In addition to civilians, 46 Bosniaks died in the ranks of the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina. The first victim of the war in Rudo municipality was Suad (Smajo) Kurtić.

Bosnian Serbs from Rudo died in the war as members of the VRS on battlefields throughout Bosnia and Herzegovina. A total of 88 of them died in this way. One civilian male, also died.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Rudo, war, war victims, civilians, soldiers, camps, women, men.

UVOD

Devedesetih godina 20. stoljeća srpska politička, intelektualna, vojna i crkvena nacionalistička elita je dovela do unutrašnje krize u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji i razbila zajedničku državu. Cilj je bio formiranje jedinstvene srpske države na Balkanu, koja bi obuhvatala i Republiku Bosnu i Hercegovinu. Tako je u Republici Bosni i Hercegovini formirana paradržavna tvorevina "Republika srpskog naroda u Bosni i

Hercegovini" (Republika Srpska), koja je djelovala u ime Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore).¹

Osim paradržave "Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", formirana je i paradržava "Hrvatska Republika Herceg-Bosna", koja je izrasla iz Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. I ona je djelovala u ime i za korist druge države – Republike Hrvatske.²

Tako se Republika Bosna i Hercegovina našla na udaru dva velikodržavna, nacionalistička projekta: velikosrpskog i velikohrvatskog. Prijetio je njen nestanak.

Jedan od strateških ciljeva srpske nacionalističke ideologije, politike i prakse je Bosansko podrinje (i Polimlje), kao cjelovit geopolitički prostor, po kome rijeka Drina predstavlja kičmu spajanja teritorija istočne Bosne s Republikom Srbijom, što je i jedan od "strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini".³

Čelnici Srpske demokratske stranke (SDS) su u saradnji sa obavještajno-sigurnosnim organima Srbije i tzv. JNA, širom Bosne i Hercegovine sijali strah i stvarali kaos. Stvarano je haotično stanje u svim segmentima života: blokiran je rad mnogih preduzeća, mnogi rukovodioci su smjenjivani ili otpušteni sa posla, otpušteni su ili smjenjivani rukovodioci organa uprave. Osim toga, vršena su

¹ Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004, 935-1115; Smail Čekić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1994, 26; Mesud Šadinlija, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013, 59-73; Dubravka Stojanović, *Ulje na vodi: ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, *Peščanik*, Beograd, 2010, 47, 95-98, 101, 105 i 107; Smail Čekić, Vahid Karavelić, Nedžad Ajnadžić, Selmo Cikotić, Šefko Hodžić, Muhamed Smajić, Mesud Šadinlija, *Prvi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017, 11-47; Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike Srpske: od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2023, 1-268.

² Isto.

³ Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, broj 02-130/92, Banja Luka, 12. maja 1992, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 22, petak 26. novembar 1993, 866.

ubistva, posebno Bošnjaka na teritoriji tzv. SAO, a SDS je zabranio bilo kakve istražne aktivnosti na rasvjetljavanju ubistava i kažnjavanju počinitelaca.⁴

Namjera SDS-a i Radovana Karadžića⁵ bila je da se provede genocid nad Bošnjacima. Predsjednik SDS, ratni zločinac Radovan Karadžić, bio je ubijen da se Bošnjaci u ratu ne mogu odbraniti i da će nestati sa lica zemlje. Njegovu politiku slijedili su predsjednici općinskih odbora SDS širom Bosne i Hercegovine.

Rudo je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1992. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i ratni zločini nad Bošnjacima. U Rudom su organizirani logori za Bošnjake, ubijani su civili, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano je ubijana i progonjena bošnjačka elita, masovno su protjerivani i deportovani civili, uništavana su kulturna dobra i imovina te rušeni islamski vjerski objekti.

RAT 1992-1995. GODINE: UBISTVA I PROGONI CIVILNOG STANOVNIŠTVA

Udari antibosanskih snaga pojačani su poslije referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine. Dok su objavljivane odluke vlada mnogih država o priznavanju Bosne i Hercegovine, pokrenuta je oružana agresija, koju su dugo pripremali protivnici bosanskohercegovačkog državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Agresori su zagovarali i silom oružja pokušavali ostvariti podjelu Bosne i Hercegovine i povlačenje novih granica među narodima.

U Bijeljini su 1. aprila 1992. godine upale oružane formacije Službe državne bezbednosti Srbije i u sadejstvu sa lokalnim srpskim snagama, do 4. aprila, ovladale gradom, počinivši masakr nad civilnim stanovništvom.⁶

⁴ Senija Milišić, Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva 1992-1995 (metodi, pravci, statistički pokazatelji), *Historijski pogledi*, br. 2, Tuzla 2019, 384. (dalje: S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*).

⁵ O ratnom zločincu Radovanu Karadžiću vidi: Robert J. Donia, *Radovan Karadžić – uzroci, postanak, i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2016.

⁶ Sead Selimović, *Ubijeni i protjerani: promjene u etničkoj strukturi stanovništva Bosanskog podrinja od 1991. do 2013. godine pod utjecajem rata protiv Bosne i Hercegovine*, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2022, 108-109.

Samo u toku mjeseca aprila 1992. godine, u Bijeljini su ubijena najmanje 93 civila (81 Bošnjak, 8 Albanaca, 3 Srbina i 1 Hrvat). Od 31. marta do 6. aprila 1992. godine, ubijeno je najmanje 55 civila.⁷

Slike zločina sa bijeljinskih ulica, brzo su obišle svijet, ali na slike užasa međunarodna zajednica nije reagirala. Bijeljina je bila generalna proba za rat, ubistva, ratne zločine i genocid koji su ubrzo uslijedili u Bosni i Hercegovini.

Rat se širio cijelom Bosnom i Hercegovinom. Na Kupresu je 3. aprila 1992. godine počeo sukob "hrvatskih snaga" sa jedinicama Jugoslavenske narodne armije (JNA), koji je završio porazom "hrvatskih snaga" i okupacijom toga prostora 10. aprila 1992. godine.⁸

Legalno izabrani predstavnici vlasti i institucija Republike Bosne i Hercegovine imali su obavezu da zaštite teritorijalni integritet države, građane, privredna, kulturna i druga dobra.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 4. aprila 1992. godine donijelo Odluku o mobilizaciji jedinica Teritorijalne odbrane, rezervnog sastava milicije i jedinica civilne zaštite. Osim toga, Predsjedništvo je, 8. aprila 1992. godine, donijelo Odluku o proglašenju stanja neposredne ratne opasnosti, zatim Uredbu o ukidanju dotadašnjeg Republičkog štaba Teritorijalne odbrane i formiranje Štaba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, i, 9. aprila 1992. godine, Odluku o objedinjavanju i stavljanju svih naoružanih formacija pod komandu "novog" Štaba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, zaključno sa 15. aprilom 1992. godine.⁹

⁷ Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih: Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, knjiga 4, Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo, 2012, 522-554.

⁸ Davor Marijan, „Borbe za Kupres u travnju 1992“, *Polemos*, časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski Turk, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 2000, br. 3, 11-49.

⁹ "Uredba o izmjeni naziva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine", *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine*, godina I, broj 4, Sarajevo, 9. aprila 1992, 1; "Uredba o proglašenju neposredne ratne opasnosti", *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine*, godina I, broj 4, Sarajevo, 9. aprila 1992, 1; "Uredba o ukidanju dosadašnjeg Republičkog štaba Teritorijalne odbrane i obrazovanju Štaba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine", *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine*, godina I, broj 4, Sarajevo, 9. aprila 1992, 1; Sead Selimović, Izet Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995*, Bosanski kulturni centar Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2017, 119-120; Smail Čekić, Vahid Karavelić, Nedžad Ajnadžić, Selmo Cikotić, Šefko Hodžić, Muhamed Smajić, Mesud Šadinlija, *Prvi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017, 66-68; Zilha Mastalić Košuta, Vahid Alađuz, Elvedin Mulagić, *Hadžići tokom agresije na Republiku Bosnu i*

U toku aprila mjeseca 1992. godine "srpske snage" (JNA i druge vojne i paravojne formacije iz Bosne i Hercegovine i Srbije) napadaju preuzimaju kontrolu nad mnogim općinama i gradovima u Bosni i Hercegovini: Bijeljina, Banja Luka, Bosanski Brod, Bratunac, Zvornik, Kupres, Modriča, Foča, Višegrad, Vlasenica, Bosanski Šamac, Brčko, Prijedor. Od aprila mjeseca 1992., pa do kraja te godine, srpske vlasti su u "preuzetim" gradovima otpuštale Bošnjake i Hrvate s poslova u svim sektorima, a mnogi civili bili su ubijeni.

Namjera JNA i ostalih "srpskih snaga" bila je da brzo okupira Republiku Bosnu i Hercegovinu. Zbog toga su napadi bili usmjereni na četiri glavna pravca: Sarajevo, Bosansko podrinje, Bosanska posavina i Hercegovina. Branioci Republike Bosne i Hercegovine nisu dozvolili da JNA ostvari sve postavljene ciljeve.

Teritorijalna odbrana Republike Bosne i Hercegovine je u vrijeme ovih aprilskih dešavanja stalno narastala i postajala respektabilna vojna sila. Na dan 30. aprila 1992. u njenom sastavu nalazilo se 676 jedinica, sa 76.272 borca.¹⁰

Političke i druge aktivnosti SDS i bosanskih Srba pratile su i aktivnosti JNA, a sve to je koordinirano iz centra u Beogradu. JNA je postepeno, pod plaštom vojnih vježbi, zauzimala i kontrolirala strateški važne pravce, ključne putne komunikacije, mostove, dominantne objekte, centre veze, televizijske i radio predajnike i repetitore. Ove aktivnosti JNA i raspored jedinica ukazao je na činjenicu da je i prije zvaničnog početka rata i agresije Bosna i Hercegovina bila okupirana, te da su mjesta u kojima su Bošnjaci činili većinski dio stanovništva, bila stavljena u okruženje.¹¹

JNA je povlačenjem iz Slovenije i Hrvatske bil raspoređena na teritoriji Bosne i Hercegovine, gdje je bilo raspoređeno devet korpusa.¹² Uz sve ovo JNA je formirala i naoružavala "dobrovoljačke jedinice", kao i "srpsku TO" i tzv. "Vojsku republike srpske".

Hercegovinu 1992-1995, Općina Hadžići, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Hadžići-Sarajevo, 2022, 24-25.

¹⁰ Rasim Delić, *Armija Republike Bosne i Hercegovine: nastanak, razvoj i odbrana zemlje*, knjiga prva, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2007, 187.

¹¹ Vidi: S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 385; Vidi i: Mesud Šadinlija, Neki aspekti djelovanja Vojske Jugoslavije u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu na području srednjeg Podrinja, *Historijski pogledi*, god. IV, br. 5, Tuzla 2021, 217-234. (<https://doi.org/10.52259/historijski-pogledi.2021.4.5.217>).

¹² *Drinski korpus 1992-1995*, Vojna ekspertiza. Br. 06-01/6-6.1-328/01, od 14. 02. 2001.

"Za stvaranje države srpskog naroda i njene oružane sile, uloga JNA je najznačajnija", isticao je Veljko Kadijević. On je, također, smatrao da komande i jedinice JNA čine kičmu za "VRS" sa kompletnim naoružanjem i opremom.¹³

Poslije referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine, JNA je pokazala svu svoju brutalnost i dodatno ispresijecala komunikacije, zauzela mnoge tvornice, i zajedno sa srpskim „dobrovoljcima i paravojskom“ postavila barikade. Barikade su postavili mahom u gradovima u kojima Srbi nisu uspostavili svoju vlast. Širom Bosne i Hercegovine „incidenti“ se redaju kao na filmskoj traci, a najviše ih izazivaju pripadnici JNA i „paravojska.“ Žele se isprovocirati situacije kako bi došlo do upotrebe vatrenog oružja od strane Bošnjaka.¹⁴

Maltretiranje naroda, ubistva, paljenje i miniranje poslovnih prostora i radnji u vlasništvu nesrba, bili su česta pojava početkom 1992. godine, a naročito nakon prvoga marta 1992. godine kada je sve intenzivirano. Stoga su mnogi Bošnjaci i drugi nesrbi napustili svoje domove i otišli u inostranstvo ili u gradove gdje je legalna vlast bila dominantna. Na ovo su uticali i učestali pozivi za mobilizaciju u rezervni sastav JNA na koje se Bošnjaci većinom nisu odazivali. Neodazivanje pozivu na mobilizaciju podrazumijevalo je gubitak radnog mjesta, a nerijetko i stanarskog prava.

Nakon ovako temeljnih priprema, okupacije zemlje, dogovora između Srba i Hrvata (iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine), posebno onoga u Gracu, te odluke Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini kojom su definirani „strateški ciljevi“, na red je došlo etničko čišćenje i uništavanje Bošnjaka i svega što je bošnjačko i muslimansko u Bosni i Hercegovini.¹⁵

Logori za civile, Bošnjake

Na području općine Rudo je, prema popisu stanovništva 1991. godine, živio 11.571 stanovnik. Srba je bilo 8.150 (70,43%), Bošnjaka 3.130 (27,05%), Hrvata 5 (0,04%), Jugoslavena 106 (0,91%), i ostalih 180 (1,55%).¹⁶ U martu i

¹³ Veljko Kadijević, *Protiv udar: Moje viđenje raspada Jugoslavije*, Beograd 2010, 148-162. (dalje: V. Kadijević, *Protiv udar*).

¹⁴ General Kadijević kaže: „...zadatke treba izvršavati u okviru sprečavanja međunarodnih sukoba uz svjesno dozvoljavanje da neprijatelj prvi napadne.“ V. Kadijević, *Protiv udar*, 93. i 127.

¹⁵ S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 387.

¹⁶ Nacionalni sastav stanovništva, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, *Statistički bilten*, br. 234, Državni zavod za statistiku, Sarajevo, 1993, 90.

aprilu 1992. godine na putnim komunikacijama u Rudom bosanski Srbi predvođeni SDS-om postavljaju barikade na kojima su zaustavljani i zadržavani Bošnjaci. Načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB) Rudo Dragan Rađen, saopćio je Bošnjacima u aprilu 1992. godine da ne dolaze na posao, a ako dođu, biće fizički udaljeni.¹⁷

Bošnjaci su u Rudom postali "višak". Otpušteni su sa posla, uklanjani sa rukovodećih pozicija, protjerivani i ubijani. U grad su, pored lokalnih "srpskih teritorijalaca", došle naoružane "srpske snage" iz Srbije sa obilježjima te države na svojim uniformama. Prisustvo vojnih formacija iz susjedne države, i lokalnih "bosanskih Srba" bio je jasan znak da se sprema masakr Bošnjaka. Kod Bošnjaka je zavladao osjećaj straha i nesigurnosti. Srpske snage u maju 1992. godine počinju napade na naselja u kojima je bilo nenaoružano bošnjačko stanovništvo. Armija Republike Bosne i Hercegovine bila je tek u nastajanju i nije mogla zaštititi živote i imovinu građana Rudog.¹⁸

U junu mjesecu 1992. godine počela su masovna hapšenja Bošnjaka i njihovo odvođenje u logore i druga mjesta zatočenja. Na području općine Rudo, po istom scenariju kao i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine gdje je uspostavljena "srpska vlast", formirani su logori nad kojima je kontrolu imala SJB Rudo. Tako je od juna do septembra 1992. godine postojao logor u Kasarni JNA u kojem je bilo zatočeno najmanje 20 osoba, muškaraca, civila Bošnjaka. Bez ikakvog povoda i razloga hapšeni su civili Bošnjaci, muškarci i odvođeni na "ispitivanje" u SJB Rudo, odakle su zavezani lisicama u paru po dvojica "prebačeni" u Kasarnu JNA. Zatočenicima su odmah po dolasku oduzimane lične stvari, bez ikakvog objašnjenja. U prostorijama nije bilo kreveta, pa su zatočenici spavali na paletama. Zatočenici su bili maltretirani, a hranu su neredovno dobijali. U krugu kasarne, zatočenici su obavljali fizičke poslove, a posebno su prisilno radili na utovaru municije na kamione koji su išli na ratišta u Sarajevo i Goražde.¹⁹

Logor za Bošnjake bio je i u prostorijama Doma kulture u Rudom, od 17. jula 1993. do kraja 1995. godine. U njemu su bili zatočeni muškarci, civili iz sela Osovo i Šatorovići, u općini Rogatica, Grapske kod Doboja, te Goražda, Višegrada i Rogatice. U Logoru je bilo najmanje 150 osoba. Zatočenici su bili

¹⁷ *Logori i druga mjesta zatočenja za vrijeme rata u BiH 1992-1996.godine*, III dio, urednica Kemija Hodžić, Sarajevo-Banja Luka, 2024, 323.

¹⁸ *Logori i druga mjesta zatočenja za vrijeme rata u BiH 1992-1996.godine*, III dio, urednica Kemija Hodžić, Sarajevo-Banja Luka, 2024, 323.

¹⁹ *Logori i druga mjesta zatočenja za vrijeme rata u BiH 1992-1996.godine*, III dio, urednica Kemija Hodžić, Sarajevo-Banja Luka, 2024, 324.

smješteni u podrumu koji je ranije korišten kao diskoteka. Površina podruma bila je između 60 i 70 m², a prostorija je imala male prozore sa željeznim rešetkama. Zatočenici su bili maltretirani i premlaćivani. "Najviše su tukli Zajku Durmu, koji je tada imao 84 godine. Maltretirali su ga, udarali i govorili mu da je ustaški vojvoda. Udarali su ga svuda po tijelu, od čega je bio sav u modricama".²⁰

Prostorije Mekteba u Rudom korištene su kao logor i mjesto zatočenja muškaraca, civila, od sredine avgusta 1994. do sredine oktobra 1995.godine. zatočenici su odvođeni na prisilni rad u krug obližnje tvornice u kojoj se proizvodila rakija, gdje su popravljali motore i traktore, te pekli rakiju. Osim toga, uz pratnju stražara morali su ići na "srpska imanja" da obavljaju razne poljoprivredne poslove.²¹

Postojala su i druga mjesta zatočenja kao što je Bisag kod Miloševe kuće u mjestu Stankovača, u kojima su zatočavani bošnjački civili.

Ubistva žena, civila

U ratu protiv Bosne i Hercegovine masovno su ubijane žene bošnjačke etničke pripadnosti, bez obzira na dob. Općina Rudo nije bila izuzetak. "Srpske snage" ubile su Semiju (Hasan) Osmanagić koja je rođena 1905. godine. Semija je ubijena u mektebu u Rudom, 30. jula 1992. godine. U vrijeme ubistva imala je 87 godina. Ukopana je u haremu džamije Mehmed paše Sokolovića u Sokolovićima. U dubokoj starosti "nestala je" i Žiga (Adem) Fatima, rođena 1909. godine. Fatima je živjela u Rudom a "nestala" je u avgustu 1992. godine. Njeni posmrtni ostaci nisu pronađeni.²²

Fata (Began) Sarač, imala je 79 godina kada je ubijena. Rođena je 1914. godine u mjestu Setihovo gdje je i živjela. Izbjegla je u naselje Kukurovići gdje je i ubijena 1993. godine. Ukopana je u Kukurovićima. Fatima (Musa) Prašo rođena je 1914. godine u naselju Grivin. Pred najezdom "srpskih snaga" izbjegla je u Rudo gdje joj se gubi svaki trag. Fatima je u vrijeme nestanka imala 78 godina.. Zemka (Meho) Kapidžija, rođena je 1917. godine u Omačini. Ubijena je minobacačkom granatom 28. jula 1992. godine u naselju Omačina gdje je i

²⁰ *Logori i druga mjesta zatočenja za vrijeme rata u BiH 1992-1996.godine*, III dio, urednica Kemija Hodžić, Sarajevo-Banja Luka, 2024, 325.

²¹ *Logori i druga mjesta zatočenja za vrijeme rata u BiH 1992-1996.godine*, III dio, urednica Kemija Hodžić, Sarajevo-Banja Luka, 2024, 326.

²² Memorijalni centar Rudo, Album: Ubijeni, nestali i prisilno odvedeni Bošnjaci 1992.godine, opština Rudo.

ukopana. U vrijeme ubistva imala je 75 godina. Na području općine Rudo ubijena je Sena (Hamza) Gušo. Rođena je 5. marta 1919. godine u mjestu Gaočići. Živjela je u Sokolovićima, a ubijena u Rudom 30. jula 1992. godine. Njezini posmrtni ostaci ekshumirani su iz grobnice "Omačina", a ukopana je u haremu džamije u Sokolovićima. U vrijeme ubistva imala je 73 godine.²³

Ratni zločinci su u Rudom ubijali i nepokretne žene. Tako je ubijena Ferida (Huso) Peljto, rođena 14. februara 1920. godine. Živjela je u Petačinama, nepokretna. Ubijena je 5. avgusta 1992. godine u krevetu. Ukopana je u Vlakovu. Imala je 72 godine. U dubokoj starosti, kada je nestala, bila je i Sadika (Derviš) Serhatlić, rođena 1920. godine u Biševićima. Imala je 72 godine.²⁴

Iza (Avdija) Kahrman, rođena je 1921. godine u Setihovu. Izbjegla je u Rudo. Odvedena je iz stana i ubijena. Njeni posmrtni ostaci ekshumirani su iz grobnice "Setihovo". Ukopana je u Setihovu. U vrijeme ubistva imala je 71 godinu. Valjevčić (Hasan) Hajrija, rođena je 18. oktobra 1922. godine. Živjela je u naselju Viti Grab. Ubijena je na kućnom pragu prvog avgusta 1992. godine. Njeni posmrtni ostaci nisu pronađeni. U vrijeme ubistva imala je 70 godina.²⁵

Na području općine Rudo "nestala" je i Zulčić (Alija) Azemina, rođena 1923. godine u Setihovu. Njezini posmrtni ostaci nisu pronađeni. I Emina (Emin) Majstorić živjela je u Rudom. Rođena je 20. aprila 1925. godine. Odvedena je iz stana i ubijena 30. jula 1992. godine. Njezini posmrtni ostaci nisu pronađeni.²⁶

U Rudom je "nestala" i Rešić (Iso) Naza, rođena 1926. godine. Njezini posmrtni ostaci nisu pronađeni. Fata (Omer) Dobrilović rođena 1932. godine u Setihovu, odvedena je iz stana i ubijena 30. jula 1992. godine. Ni njezini posmrtni ostaci nisu pronađeni.²⁷

Zemka (Murat) Džaferović, rođena je 1933. godine u naselju Grivin. Ubijena je 1993. godine u Međedi, gdje je i ukopana. Imala je 60 godina. U naselju Setihovo ubijena je 1992. godine Azemina (Hakija) Prašo. Rođena je u mjestu Grivin 1940. godine. Ekshumirana je iz grobnice "Omačina". Ukopana je u Setihovu. U vrijeme ubistva imala je 52 godine. Muratović (Ago) Senija,

²³ Isto.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

rođena 25. maja 1947. godine u mjestu Dolovi, "nestala" je, a njezini posmrtni ostaci nisu pronađeni.²⁸

Dolovac (Ramo) Sabaheta, rođena je 22. decembra 1950. godine u mjestu Grabovik-Sokolovići. Njezini posmrtni ostaci ekshumirani su iz grobnice Slap-Žepa, 23. septembra 2010. godine. Ukopana je u Vlakovu. U Rudom je 30. jula 1992. godine ubijena Hafiza (Hasib) Gušo. Ona je rođena 14. decembra 1951. godine u Sokolovićima. Ekshumirana je iz grobnice "Omačina" a ukopana u haremu džamije u Sokolovićima. Hasna (Hamed) Kahriman, rođena 1952. godine u Setihovu. Izbjegla je u Rudo gdje je ubijena 30. jula 1992. godine. Ekshumirana je iz grobnice "Omačina" i ukopana u Setihovu.²⁹

Azemina (Avdija) Razanica "nestala" je iz bolnice u Foči. Rođena je 25. novembra 1964. godine u naselju Strgačina. Nije pronađena.³⁰

Sa područja Rudog ubijene su 22 žene, civili, starosne dobi od 28 do 87 godina. Najmlađa žrtva imala je u vrijeme ubistva ili nestanka 28, a najstarija 87 godina. Sve žrtve su iz reda bošnjačkog naroda.

Na području općine Rudo živjela je Nuhanović (Smail) Sehida, djevojčica rođena 12.6.1991, na području Srbije, a stradala je na Ilidži 17.11.1994. godine.³¹

Žene žrtve rata iz reda srpskog naroda su pripadale vojnim jedinicama tzv. VRS. U ratu od 1992. do 1995. godine život su izgubile: Jojović Stojana (rođena u Višegradu 14.11.1960, a poginula 9.9.1992. u Rudom); Kastratović Ljubica (rođena u Rudom 24.10.1947., a poginula 9.9.1992. u Rudom).

Muškarci civili ubijeni 1992-1995. godine

Sa područja općine Rudo u ratu protiv Bosne i Hercegovine od 1992. do 1995. godine ubijeno je 79 civila muškaraca iz reda bošnjačkog naroda. Ubijeni su: Osman (Rašid) Muratović, Hasib (Ajdin) Hamzić, Hakija (Sulejman) Klačar, Salko (Ago) Brajanović, Aljo (Ibro) Salman, Lutvo (Adem) Abdurahmanović, Fikret (Lutvo) Abdurahmanović, Hamza (Hasan) Dorić, Hasan (Hamza) Dorić, Kasim (Selim) Abaz, Mirsad (Kasim) Abaz, Mustafa (Tusum) Raščić, Mujo (Mustafa) Raščić, Mirsad (Emin) Hrvat, Halil (Salko) Zajko, Sulejman (Salko)

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih: Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, knjiga 4, Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo, 2012, 708.

Zajko, Munir (Salko) Zajko, Šaćir (Suljo) Gušo, Smail (Bećo) Helać, Ramiz (Derviš) Valjevčić, Ismail (Hasan) Rešić, Vahid (Mehmed) Dolovčić, Hasib (Adem) Gušo, Rasim (Jusuf) Dorić, Sabit (Jusuf) Dorić, Malik (Sabit) Dorić, Avdulah (Mujo) Kosovac, Durmiš (Durmo) Dolovčić, Hamed (Began) Dolovac, Hasan (Mustafa) Rešić, Ramo (Redžo) Nuhanović, Medo (Hasan) Valjevčić, Alija (Lutvo) Radmanović, Dedo (Selim) Kosovac, Ramo (Šerif) Pohara, Zahid (Šaćir) Sirbubalo, Ahmed (Ibrahim) Dorić, Ćamil (Munib) Peljto, Mirsad (Bajro) Šehić, Hamed (Meho) Hasečić, Suljo (Redžo) Kahriman, Salko (Rasim) Abaz, Enver (Ćamil) Kustura, Ibro (Ćamil) Kustura, Suljo (Ćamil) Kustura, Fikret (Zahid) Hasović, Ramiz (Dedo) Kadrispahić, Hamza (Avdo) Majstorić, Jusuf (Juso) Džaferović, Mujo (Adem) Muratović, Rašid (Šerif) Valjevčić, Rahmo (Rašid) valjevčić, Ahmo (Ibro) Nuhanović, Fehim (Muharem) Hrvat, Ibrahim (Jusuf) Manko, Mehmed (Osman) Mujezinović, Uzeir (Sulejman) Abaz, Ibro (Huso) Abaz, Ibrahim (Jusuf) Velić, Munib (Šaban) Džanko, Tahir (Huso) Valjevčić, Mustafa (Salko) Mehanović, Salko (Hajdar) Ćosović, Zahir (Mušan) Gušo, Meho (Salko) Sadiković, Ismail (Hasan) Nuhanović, Avdo (Malin) Dizdarević, Šaćir (Salih) Brajanac, Himzo (Sabit) Abaz, Suad (Smajo) Kurtić, Sahin (Hamza) Huskić, Omer (Hamza) Omer, Safet (Salih) Lika, Mujo (Sahat) Jakub, Mehmed (Hamed) Alić, Ramiz (Mušan) Dolovac, Šemsudin (Ramo) Hodžić, Ibro – Durmo (Rahman) Zulčić, Bajro (Husnija) Šehić.³²

Osim civila stradalo je 46 Bošnjaka u redovima Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Prva žrtva rata u općini Rudo bio je Suad (Smajo) Kurtić, koji je rođen 15.11.1973. godine u Strmici. Ubijen je 25. maja 1992. godine.

U Rudom su ubijeni otac i sin: Dorić Hamza i Dorić Hasan; Abaz Kasim i Abaz Mirsad; Raščić Mustafa i Raščić Mujo; Šehić Bajro i Šehić Mirsad; Valjevčić Rašid i Valjevčić Rahmo; Abdurahmanović Lutvo i Abdurahmanović Fikret.

Ubijeni su bračni parovi: Majstorić Hamza i Majstorić Emina; Peljto Ćamil i Peljto Ferida, Valjevčić Medo i Valjevčić Hajrija; Dolovac Ramiz i Dolovac Sabaheta; Gušo Hasib i Gušo Sena i kćerka Gušo Hafiza.

U Rudom su ubijena braća: Kustura Enver, Kustura Ibro i Kustura Suljo; Zajko Halil, Zajko Sulejman i Zajko Munir; Dorić Sabit i Dorić Rasim; Huskić Sahin i Huskić Omer.

³² Memorijalni centar Rudo, Album: Ubijeni, nestali i prisilno odvedeni Bošnjaci 1992.godine, opština Rudo.

Iz reda srpskog naroda stradao je jedan civil sa područja Rudog. Stradao je Raden (Milinko) Slavko, rođen 29.07.1935. godine u Rudom, a stradao 04.09.1992. u Sarajevu Centar.³³

Bosanski Srbi iz Rudog stradali su u ratu kao pripadnici VRS na ratištima širom Bosne i Hercegovine. Ukupno ih je tako stradalo 88.³⁴

U Rudom su "srpske snage" srušile sve vjerske objekte Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Srušene su sve džamije uključujući i one sagrađene u periodu osmanlijske uprave u Bosni.

ZAKLJUČAK

Rudo je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1992. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i ratni zločini nad Bošnjacima. U Rudom su organizirani logori za Bošnjake, ubijani su civili, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano je ubijana i progonjena bošnjačka elita, masovno su protjerivani i deportovani civili, uništavana su kulturna dobra i imovina te rušeni islamski vjerski objekti.

Sa područja Rudog ubijene su 22 žene, civili, starosne dobi od 28 do 87 godina. Najmlađa žrtva imala je u vrijeme ubistva ili nestanka 28, a najstarija 87 godina. Sve žrtve su iz reda bošnjačkog naroda.

Na području općine Rudo živjela je Nuhanović (Smail) Sehida, djevojčica rođena 12.6.1991, na području Srbije, a stradala je na Ilidži 17.11.1994.godine.

Žene žrtve rata iz reda srpskog naroda su pripadale vojnim jedinicama tzv. VRS. U ratu od 1992. do 1995. godine život su izgubile dvije žene.

Sa područja općine Rudo u ratu protiv Bosne i Hercegovine od 1992. do 1995. godine ubijeno je 79 civila muškaraca iz reda bošnjačkog naroda. Osim civila, stradalo je 46 Bošnjaka u redovima Armije Republike Bosne i Hercegovine. Prva žrtva rata u općini Rudo bio je Suad (Smajo) Kurtić.

Bosanski Srbi iz Rudog stradali su u ratu kao pripadnici VRS na ratištima širom Bosne i Hercegovine. Ukupno ih je tako stradalo 88. Stradao je i jedan civil, muškarac.

³³ Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih: Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, knjiga 4, Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo, 2012, 709.

³⁴ Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih: Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, knjiga 4, Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo, 2012, 704-711.

SUMMARY

Rudo, as a strategically important city in the plans and goals of the aggressors, has been the target of attacks since 1992. Aggression and war crimes against Bosniaks were planned, prepared and organized against this Bosnian city. Camps for Bosniaks were organized in Rudo, civilians were killed, mass and systematic rapes and other forms of sexual violence were committed, the Bosniak elite was targeted and persecuted, civilians were expelled and deported en masse, cultural goods and property were destroyed, and Islamic religious buildings were demolished.

22 women, civilians, aged 28 to 87, were killed in the area of Rudo. The youngest victim was 28 at the time of the murder or disappearance, and the oldest was 87. All the victims are from the Bosniak nation.

Nuhanović (Smail), a girl born on June 12, 1991, in the territory of Serbia, and who died on Ilidza on November 17, 1994, lived in Rudo municipality.

Women victims of the war from among the Serbian people belonged to the so-called military units. VRS. In the war from 1992 to 1995, two women lost their lives.

In the war against Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995, 79 male Bosniak civilians were killed in the area of Rudo municipality. In addition to civilians, 46 Bosniaks died in the ranks of the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina. The first victim of the war in Rudo municipality was Suad (Smajo) Kurtić.

Bosnian Serbs from Rudo died in the war as members of the VRS on battlefields throughout Bosnia and Herzegovina. A total of 88 of them died in this way. One civilian male, also died.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

ICTY, Predmet: IT-00-39-T, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda, Den Hag, 27. septembar 2006.

ICTY, Predmet br: IT-95-5/18-T, Tužilac protiv Radovana Karadžića, Tom I, II, III, IV, Presuda, Den Hag, 24. mart 2016.

ICTY, Predmet br: IT-00-39-40/1-S, februar 2003, Presuda, Tužilac protiv Biljane Plavšić, Presuda, Den Hag, 27. februar 2003.

Memorijalni centar Rudo, Album: Ubijeni, nestali i prisilno odvedeni Bošnjaci 1992.godine, opština Rudo.

Sud Bosne i Hercegovine, Predmet br: X-KR-05/16, Presuda, Dragoje Paunović, Sarajevo, 26. maj 2006.

Sud Bosne i Hercegovine, Predmet br: X-KRŽ-05/154, Presuda, Radisav Ljubinac, Sarajevo, 26. maj 2006.

Sud Bosne i Hercegovine, Predmet br: S11K018711 15 Kri, Presuda, Luka Dragičević, Sarajevo, 21. oktobar 2022.

Sud Bosne i Hercegovine, Predmet br: S11K04155021 Kri, Presuda, boban Indić, Sarajevo, 19. januar 2023.

Objavljeni izvori

Drinski korpus 1992-1995, Vojna ekspertiza, Br. 06-01/6-6.1-328/01, od 14.02.2001.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine u Bosni i Hercegovini. Nacionalni sastav stanovništva, rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima, *Statistički bilten*, 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2016.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest i maternji jezik, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2019.

Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, prečišćeni tekst, broj: 02-02-36/10. Brčko, 14.01.2010.

LITERATURA

Knjige

Čekić Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004

Čekić Smail, *Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, knj.1,2,3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016, 1-2601.

Džananović Muamer, Karčić Hikmet, Medić Jasmin, *Nastanak Republike Srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2023.

Grupa autora, *Demografske i etničke promjene u Bosni i Hercegovini*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, sarajevo, 2017.

Grupa autora (urednica: Kemija Hodžić), *Logori i druga mjesta zatočenja za vrijeme rata u BiH*, III dio, Centar za demokratiju i tranzicionu pravdu; Udruženje "Tranzicijska pravda, odgovornost i sjećanje u Bosni i Hercegovini", Sarajevo-Banja Luka, 2024.

Karčić Hikmet, Suljagić Emir, Turčalo Sead, *Presretnuti razgovori: pripreme za rat*, Univerzitet u Sarajevu, fakultet političkih nauka, Memorijalni centar Srebrenica, Sarajevo, 2022.

Selimović Sead, *Ubijeni i protjerani: promjene u etničkoj strukturi stanovništva Bosanskog podrinja od 1991. do 2013. godine pod utjecajem rata protiv Bosne i Hercegovine*, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2022.

Šadinlija Mesud, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013

Tokača Mirsad, *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Istraživačko dokumentacioni centar Sarajevo, knj. 1,2,3,4, Sarajevo, 2012.

Članci

Selimović Sead, Spriječiti povratak: Provođenje Aneksa VII Dejtonskog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (1995-2000), *Historijski pogledi*, br. 6, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2021, 206-232.

Selimović Sead, Stvaranje paradržave bosanskih Srba: Identifikacija 'istorijskih neprijatelja' i etničko razdvajanje stanovništva u ratu protiv Bosne i Hercegovine (1991-1995), *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: Opsada i odbrana Sarajevan- tri decenije poslije*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2023, 53-82.

Selimović Sead, Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine od 1948. do 1991. godine s posebnim akcentom na Bosansko podrinje, *Historijski pogledi*, br. 7, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2022, 217-253.

Šadinlija Mesud, Neki aspekti djelovanja Vojske Jugoslavije u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu na području srednjeg Podrinja, *Historijski pogledi*, god. IV, br. 5, Tuzla 2021, 217-234.
(https://doi.org/10.52259/historijski_pogledi.2021.4.5.217).